

DİNÎ ve TOPLUMSAL BOYUTLARIYLA

CİNSİYET

II

Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantısı

26-27 Mayıs 2012

Üsküdar Belediyesi

Çamlıca Sabahattin Zaim Eğitim ve Kültür Merkezi

Büyük Çamlıca – Üsküdar / İstanbul

İstanbul 2012

EĞİTİM ve DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
TOPLUMSAL CİNSİYET MESELELERİNE İLİŞKİN
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Nebahat GÖÇERİ*

Öncelikle toplantıya katılan herkesi ve bu toplantıyı mümkün kılan İSAV yetkililerini ve emeği geçen herkesi saygıyla selamlıyorum.

Eğitim ve Din Eğitimi açısından toplumsal cinsiyet meselelerine (her ne kadar toplumsal cinsiyet kavramı çok tartışmalı bir kavram olsa da) çözüm önerilerinin tartışıldığı bu toplantıda anlatmak ve sorgulamak istediklerimi daha kolay sunabilmek için tebliğimi sorular sorarak ve bunlara cevaplar arayarak düzenledim. Konuya önce Müslüman kadın prototipinden başlamak istiyorum. Prototip belirlemenin, bulunduğumuz yeri görmemizi kolaylaştıracağını düşünüyorum.¹

İslâm ülkelerinde ortak bir Müslüman kadın prototipi yoksa çözüm de mi yok?

Dün olduğu gibi bugün de İslâm dini çok geniş bir coğrafyaya yayılmış, çok farklı kültürel ortamlarda yaşama imkânı bulmuş bir dindir. İlahî dinlerin en sonuncusu, bu anlamda da en yenisi olan İslâm dininin belki de en önemli iddiası yalın ve sade bir inancı insanlara sunmuş olmasıdır. Bu iddia Allah'tan başka ilah olmadığı ve Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğudur. Bu yalın iddia döneminde sadece erkekleri değil kadınları da kendisine çekmeyi başarmıştı. Kendisinden önceki dönemi bir cehalet, bilgisizlik, aymazlık

Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Sınıf Öğretmenliği Öğretim Üyesi.

¹ Bu konuda geniş bilgi için Bkz., Ayşe Böhürler- Aslıhan Eker, *Duvarların Arkasında Müslüman Ülkelerde Kadın*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

dönemi olarak tanımlayan İslâm dini kadınların durumunda eskiye oranla çok ciddi değişiklikler yapmayı da başarmıştı. Bu yalın inanç, tarih açısından bakılınca kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içinde, yaklaşık 200 yıllık bir sürede kesinlikle değişmeyecek bir yapıya büründü. İslâm dininin itikadî esasları artık neredeyse hiçbir değişiklik yapmaya imkân bırakmayan bir biçimde sistemleştirildi ve keskinleşti. Bundan sonra her farklı ve değişik anlayış "sapkınlık" sayılabilirdi. Çünkü her şey değişmeyen ilkeler ile tespit edilmişti. Ancak bu keskinliği ve değişmezliğe kolay ulaşılmamıştı.

İslâm dünyası daha Hz. Osman'ın hilafeti döneminden başlayarak ve Hz. Ali'nin hilafeti döneminde su yüzüne çıkan fikir ayrılıkları ve İlk Fitne (İç Savaş) ile sonuçlanan sürecin sonucu olarak artık neredeyse hiç değişmeyecek bir itikadî ve kültürel bir yapı kazandı. İslâm dini ortaya çıktığı zamandan yaklaşık 100 yıl içinde geniş bir coğrafyaya yayıldı. O günlerden bu günlere İslâm dünyasında temel bir önerme hâkim oldu: İslâm dininin hükümleri kıyamete kadar baki olacaktır. Çünkü Allah Kur'ân-ı Kerim'de biz Müslümanlar için din olarak İslâm'ı seçtiğini ve İslâm dinini kemale erdirdiğini bildirmişti. Sorunlarımızın çözümü için Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis yeterliydi. Olmazsa Hz. Peygamber'in Muaz bin Cebel'e verdiği izne dayanarak ictihada da başvurabilir, kendi rey'imizle hüküm verebilirdik. Ama ictihada fazla da ihtiyaç duyacak gibi gözüküyorduk.

Bu düşünce ve duygularla Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim yanında zengin Hadis bilgisi de İslâm'ın ilk üç yüz yılı için öğrenilip kayıtl altına alınınca Müslümanlara düşen bu eşsiz Sünnet/ Hadis bilgisini iki yüz yıl boyunca işleyip değerlendirmek oldu. Böylece hicri beş yüz yıl çok önemli dinî çalışmaların yapıldığı yüzyıllar oldu. İslâm'ın Hz. Peygamber'in ölümünden sonraki (m. 632) dönemden itibaren başlayan yükselişi devam etti. Abbasilerin 750'de Beytül-Hikme'yi kurması ile başlayan ve 1258'de Bağdat'ın Moğollarca yıkılmasına kadar geçen süre içinde yaklaşık 500 yıl süren aydınlık çağı İslâm dininin çağın her sorununa çözüm üreteceği, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis'in yeterli olduğu inancını pekiştiren duygusal bir etki yaptı. Bu özgüvenin ve ardından gelen şiddetli yıkımın (1258) ve daha başka bazı faktörlerin de işe karışması ile İslâm dünyası artık yapılabilecek her şeyin yapılmış, söylenecek her sözün söylenmiş olduğu düşüncesi ve duygusu ile "ictihad kapısını kapattı". Yani Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis'te olmayan bir konuda yargıda bulunma yetkisini âlimlerin elinden aldı veya âlimler kendi kalemleriyle kendileri mahkûm

ettiler, deyim yerinde ise Müslümanların hareket kabiliyetini kısıtladılar. Sonraki asırlar ise İslâm dünyasının gerilemesine tanıklık etti.

Artık 1750'lerden sonra, yani Batıda sanayi devrimi başladıktan sonra İslâm dünyasının Hristiyan Batı karşısındaki geriliği inkâr edilemeyecek bir hal aldı. Bu durumun Müslümanların duygu ve düşünce dünyasına yansımaları ise farklı oldu. Müslümanlar artık Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis içinde kalarak sorunlarını çözmek konusunda iyice zorlanmaya başladılar. 19. asra gelindiğinde en çok zorlandıkları konu kadınlardı. Müslümanlar kadınların sorunları olabileceğini, hem de bu sorunların Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis'ten kaynaklanabileceğine inanmak bile istemediler. Bu nasıl olabilirdi? Kıyamete kadar baki kalacağına inandıkları ve Allah'ın kendileri için seçtiği ve kemale erdirdiği din nasıl olur da Müslümanların sorunları çözemez, daha kötüsü sorunun kendisi haline dönüşürdü.

Kadınların durumu gerek düşünsel, gerek duygusal boyutta bir travmaya neden oldu. Tüm travmalar gibi belli tepkilere neden oldu. İlk tepki böyle bir şeyin olamayacağıydı. Başlangıçta sorunları tam bir inkâr ve reddetme dönemi yaşandı. Müslüman kadınların hiçbir sorunu yoktu. Varsa bir sorun bu dinden kaynaklanmıyordu, kaynaklanamazdı da. Sorun İslâm dininin koyduğu kurallara uymayan kadınlardan kaynaklanıyordu. İnanan bir kadının kaynağı din dışı sistem olan, sistemin ürettiği bir takım sorunları olabilirdi ama samimiyetle inanan Müslüman kadının asla! Hem inanan hem sorunları olan kadınlar varsa onlar dinden önce kendilerini sorgulamalı, "kendilerine bakmalı"ydılar. Birinci travma buydu.

Kadınların sorunları olduğunu kabul eden ama bu sorunların tümüyle dinden, özellikle de İslâm'dan kaynaklandığını söyleyen başka bir grubun varlığı işleri daha da zorlaştırdı. Üstelik bu yeni iddianın sahipleri olanlar artık öncelikle siyaseten, sonra ekonomik ve ilmi yönden Müslümanlardan daha üst bir konum elde etmişlerdi. Onlar iddialarını olanca sertliği içinde dile getirdiler. Sorunların kaynağının din olduğunu, özellikle de İslâm dini olduğunu söylediler. Bunu söylerken dahası İslâm'a karşı açıkça olumsuz tavır takındılar. İkinci travma da buydu.

Müslüman kadınlar bu durumdan hem çok incindiler, hem Allah'a hem İslâm'a olan inançları sarsıldı. İşte tam da bu travma yaşanırken Müslümanların içinden, gerek kadın olsun, gerek erkek olsun Müslümanların "yüreğini ferahlatan", "yürek yangınıını söndürmek

isteyen" kimseler çıkmaya başladı. Ama onlar çok az sayıdaydı. Onlar hem Allah'a inanmak, hem de kadının kadın olmaktan kaynaklanan, kadınlığa dair sorunlarını çözmek istiyorlardı. Onlar Allah'ın kadınların yanında da yer almasını istiyorlardı. Allah sadece erkek kullarının tarafını tutmamalıydı, kendisine inanan kadınları da "inandığına pişman etmemeli" idi. Bu duygu ve düşünceler ile İslâm dininde gerek Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet/ Hadis'in kadınlar lehine yorumlanmasını isteyen küçük bir entelektüel azınlık ortaya çıkmaya başladı. Ancak bunlar kelimenin tam anlamı ile çok zor durumdaydılar. "İki arada bir derede kalmışlardı". En çok da inanan kadınlar zordaydı. Onlar bir yandan modern zamanların ve onun getirdiği düşünce biçimlerinin kısıkcındaydılar. Kadın sorunları İslâm diniyle çözümlenemezdi. Çünkü sorunun kaynağı zaten dinin kendisiydi. Üstelik hiçbir sorunun kendisini üreten bilinç düzeyi ile de çözülemeyeceğini çoktan fark etmişlerdi.

Diğer yandan bu kadınlar kendilerini dinin dışına çıkmakla suçlayan, çoğunluğu ellerinde tutan diğer Müslümanların kısıkcındaydılar, özellikle de erkek Müslümanların baskısını üzerlerinde hissediyorlardı. Deyimin hakkını verircesine "Ne İsa'ya, ne Musa'ya yaranabilmişlerdi". Hz. Muhammed de yanlarında değildi sanki. Ama artık "ip incelendiği yerden kopmamalıydı". Böyle bir durumun olması halinde Müslüman kadınlar "hem dünyalarını, hem dinlerini kaybedeceklerdi". Ahirete umutları kalmamıştı sanki. Cennet onlar için yaratılmamış gibiydi, Cehennem'in çoğunu da kadınlar dolduracaktı zaten. Tanrı bu kadar zâlim olamazdı. İmandıkları dinin Tanrısı "rahmetim gazabımı geçti" buyurmuyor muydu? Kendisini "merhametlilerin en merhametlisi" olarak tanımlamıyor muydu? Öyle ise olup bitenler nasıl açıklanabilirdi?²

Kadınların çığlıklarını, Allah'tan (!) diğer Müslüman erkekler de duydu, ya da duymak zorunda kaldı. Çünkü olup bitenleri "sağır sultan" bile duymuştu. Böylece kadınların sorunlarını dinden taviz vermeden, din içinde kalarak çözmek isteyen "vicdan sahibi" Müslüman entelektüeller duruma el koymak istediler.³ Yine de sayıları çok fazla değildi. Bunların çoğu "yüreği yanmış" kadınlardı. Bir kısmı da

² Bu konuda kayda değer bir çalışma olarak Bk. Ayten Durmuş, *Geleneksel ve Modern Hırafeler Kısılcında Kadın*, 1. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.

³ Böyle bir çalışma için Bk. Bayraktar Bayraklı, *Kadın, Sevgi ve Temel Haklar*, 4. Baskı, İstanbul, 2007.

“yerleşmiş dinî gelenek”le savaşmayı göze alabilen Müslüman erkeklerdi.

Aslında bunlara İslâmî hareket içinde yer alan kadınların karşılaştıkları sorunlar da denebilir. Özellikle Türkiye özelinde konuyu incelersek Türkiye’deki İslâmî harekete en ciddi damgayı vuran, en iyi mücadele eden, en çok çile çekenlerin kadınlar olduğu da görülebilir. Her ne kadar İslâmcı hareket doğası gereği bir erkek hareketi idiye de kadınlar bunu pek de önemsemediler. Ülkemizdeki İslâmcı hareket kadınların, genç kızların örtüsü, belki de “başı üzerinden” sürdürüldü. İslâmcı harekete gönül veren kadınların en ciddi uğraşı alanları başörtülü/tesettürlü kızların üniversitede okuma hakkını elde etmesiydi. Çok yakınlarda bu konuda görece büyük bir zafer kazandılar. Artık önlerinde başörtüsünü sorun yapanlar yoktu. Sistem “hizaya getirilmişti”. Daha düne kadar sistemle kavgalı olan kadınlar hiç ummadıkları bir boşluğa düştüler. Sistem “günah keçisi” olmaktan çıktı, mağdurlar muktedir hale geldiler. Ama kadın sorunları hâlâ çözilemiyor. Çünkü sorunun kaynaklarından biri sistem idiye, diğeri de dinî kaynaklar ve/ veya onların yorumudur. Müslüman kadınlar ve erkekler bunu kabul etmek istemese bile bu böyledir. Bugün sanki Müslüman kadınlar başladıkları noktaya geri dönmüş gibidir.

Türkiye’de başka Müslüman ülkelerin kadınlarının ulaşamadıkları, belki de gıpta ile baktıkları hakları vardı. En az 75 sene önce çok kadınla evlilik yasaklanmıştı. Erkekler artık kanun zoruyla da olsa, isteyerek de olsa tek kadınla evleniyordu. Kadın mirasta erkeğin yarısı kadar pay almıyor, erkekle eşit pay alıyordu. Kadının şahâdeti artık erkeğin şahâdetinin yarısı sayılmıyor, kadın da erkek de tanıklık etmede denk/ eşit tutuluyordu. Bütün bunları Tanzimat’tan (1839) beri süregelen kadın mücadelesine ve değişen siyasal sistemlere, modern hukuka borçluydular.⁴ Tabii en çok da ninelerine borçluydular! Sonradan (1980’lerden sonra) bazı Müslüman kadınlar toplumda, kamusal hayatta, yüksek öğrenimde başörtülü olarak okumayı kadının dinî hakkı ve insan hakları talebi olarak gördüler, böyle değerlendirdiler. Bu uğurda neredeyse 30 yıl ciddi bir mücadele verdiler. Üstelik yakın zamanlara kadar sistemle başı dertte olan Müslüman kadınının başına bugün bir de kaynağının din mi, gelenek mi, yoksa sistem mi

⁴ Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

olduğu belli olmayan başka bir sorun; “kadına karşı şiddet” eklendi. Ve kadınlar hâlâ “Allah’tan ümitlerini kesmemek” istiyorlar.

Bugün yaşananlar kısaca bunlardır. İşte bu durum sorunların çözümü için ümitvâr olunması gereken gündür. Çünkü sorunu çözmek isteyenlerin sayısı artmaktadır. Biz bugün bu makalenin sınırları içinde ülkemizde egemen olmuş görüşleri kısaca hatırlattıktan sonra başka açıklamalara ve çözümlemelere geçebiliriz.

Birincisi: Ülkemizdeki Müslüman kadınların sorunlarının çözümü için, içinde bulundukları şartların iyileştirilebilmesi için İslâm dinini terk etmeleri gerektiğini söyleyen katı dünyevî görüş yanlıları (sayıları azaldı)

İkincisi: İslâm’da zaten kadın sorunu diye bir sorun olmadığını söyleyen, İslâm’ın kadına her hakkını verdiğini söyleyen keskin görüşlü Müslümanlar (sayıları azaldı)

Üçüncüsü: Müslüman kadınların (da) sorunları olduğunu, olabileceğini, bunu çözmek için dinin dışına çıkmak gerekmediği gibi, sorunları yok saymanın dine ve dindarlara bir yarar sağlamayacağına inanan insanların “çözüm odaklı” olan görüşleri ortaya çıktı. Bunların sayısının çok olduğu tahmin edilebilir.

Biz çalışmamızda “çözüm odaklı” olduğunu varsaydığımız görüşü kabul ederek işe başlayacağız. Çözümlere ulaşabilmek için ise önce elimizde neler olduğunu ve nelerden hareket edebileceğimizi belirlemek zorundayız.

Birincisi: İslâm dininin evrensel ve kültürel boyutu vardır. Onun kültürel boyutu evrensel boyutundan daha çok öne çıkmaktadır. Acaba evrensel boyutun korunmasına yeterince özen gösteriyor muyuz?

1) İslâm dini evrensel bir din olmasına rağmen onun farklı coğrafyalarda ve farklı kültür çevrelerinde farklı uygulamaları ve görüşleri vardır. Meselâ Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan Müslümanları, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Mısır, Tunus, Fas, Cezayir, Sudan, Malezya, vb. İslâm ülkelerinin hemen tamamı belli bir takım özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Semitik toplumlardan olmak (Araplar ve kültürel yönden Araplaşmış Araplar gibi), Hind-Aryan topluluklarından olmak (İran, Hind, Pakistan Müslümanları gibi) veya Turanî topluluklardan olmak gibi (Türkler gibi).

2) Müslüman ülkelerdeki ayrılık öncelikle mezhepler bağlamında Sünnilik, Şiilik biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu konu sanıldığından da önemlidir. Bu konuyu kısaca açmakta fayda vardır. Dünya Müslümanlarının %90'dan fazlası Sünni'dir. Buna karşın uygulamada aralarında çok ciddi farklar vardır. Dünya Müslümanlarının %10 kadarı da Şii'dir. Bu durum Usûl-i Din açısından konuya bakıldığı zaman Müslümanların kadınlara dair algı ve uygulamalarının farklılaşacağı kolayca kestirilebilir.

3) Diğer farklılık ise yönetim biçimleri (din devleti olarak dinî hukuk kuralları ile yönetilmek, Suudi Arabistan, İran gibi, ya da dinî hukukla yönetilmeyerek, Türkiye vb) bağlamında gerçekleşmektedir. Şeriat (Din Devletinin Dini hukuk Kuralları) ile yönetilmek kadar Pozitif Hukuk/ Laik Hukuk ile yönetilen bir devlette yaşamak da kadın sorunlarını, kadınlık algısını, kadınların devlet nazarında sahip oldukları hakları farklılaştırmaktadır. Bu noktada İslâm kültür ve medeniyetinin üç büyük ve her yönüyle birbirinden farklı olan Arap, Fars ve Türk kültürünün İslâm dinini anlama ve algılama biçimini önemsiyoruz. Bunların âdeti bir sacayağının üçayağı olarak kendine özgü özelliklerinin belirleyici olduğunu düşünüyoruz. Bu üç kültürden Arapların Sami, Farsların Hind-Aryan ve Türklerin Turanî toplumlarından olmalarının çok önemli olduğu iddiasındayız. Hiçbir kültürün kendi geçmişinden bir gecede koparak Müslüman olmaları mümkün olmayacağına göre her kültürün İslâm anlayışı ve algısı da farklı olacaktır. Nitekim İslâm dininin bu üç büyük milletçe kabulünün tarihte ciddi farklılıkları olduğunu İslâm tarihinin ilginç gelişme seyrinden biliyoruz.⁵ Bu bağlamda örneğin Sünnî-Hanbelî-Vehhabî çizgisinde bir İslâm Hukuku uygulayan Suudi Arabistan ile Şii-İmami-Caferî çizgisinde İslâm Hukuku uygulayan İran kadınları ile Sünnî-Hanefî-Pozitif Hukuk çizgisinde bir hukukla yönetilen Türk kadınlarının durumları birbirinden farklı olacaktır. Bu örnekleri daha da genişletmek mümkündür.

4) Müslüman kadınlar arasındaki ayrılıklara bir de her ülkenin kendi tarihsel geçmişi ve kültürü de eklenince Müslüman ülkeler arasında ortak bir kadın tipolojisi ve buna bağlı olarak ortak bir çözüm

⁵ İran İslâm devriminden sonra kadınların karşı karşıya kaldıkları durumun tahlilini Cihan Aktaş, "İran'da Siyah Yorgunluğu" olarak tanımlamaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için Bk. Cihan Aktaş, *Bacı'dan Bayan'a İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*, 3. basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2005, s. 90-144.

önerisi geliştirmenin mümkün olmadığı kolayca anlaşılabilir. (Türk kadınları ile İran kadınları, Mısır kadınları arasındaki farklılıklar gibi)

5) Müslüman kadınlar arasındaki ayrılıklara ekonomik farklılık, yoksulluk, zenginlik gibi faktörler de ilave edilince Müslüman kadınlar arasındaki farklılıklar daha da derinleşmektedir. (Türkiye, Sudan, Suudi Arabistan arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı gibi)

6) Modernleştirme ile kadın hakları ve kadın sorunları arasında bir ilgi görek konuya yaklaşan Müslüman ülkelerin varlığı gibi. Bizde 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile hızlanan Kadın Hakları Hareketi’nin kadın sorunlarının çözümüne yaptığı katkı gibi. Meselâ Türkiye’de tek kadınla evlilik, kadının erkekle eşit oranda mirastan pay alması ve bir kadının şahitliğinin yeterliliği gibi çoktan halledilmiş meselelerin bazı Müslüman ülkelerde halen çözülememiş olmasının ortaya çıkardığı farklılıklar gibi.

7) Bu Müslüman ülkelerin tarihsel yakın geçmişlerinin sömürge ülkesi olup olmama gibi (Tunus, Cezayir, Mısır vb) veya hiç sömürge ülkesi olmama gibi (İran, Türkiye gibi) keskinleştirici özelliklerinin olması kadınlar arası farklılıkları ve kadına bakış açılarını değiştirmektedir. Sömürge ülkelerinin sömürgeye karşı çıkma ve başkaldırı mücadelesinde kadınların üstlendikleri rollerin ne olduğu araştırılmadan bu soruya cevap verilemez. Eski bir sömürge ülkesi olmayı Batılı değerlere açık olmakla veya onları içselleştirmekle bitiverecek sürecin psikososyal yanları çok ciddi bir biçimde bu konular üzerinde inceleme yapmayı gerektirir. Diğer yandan örneğin Afganistan gibi yıllardır işgal altında kalmış bir Müslüman ülkenin iki kere ezilen kadını olmak gibi, yakın zamanlarda işgali ve katliamı yaşamış bir Müslüman ülkenin (Saddam Hüseyin’in Irak’ı ve Amerikan işgali gibi) kadınlar arasında ciddi farklar yaratmaktadır. Bu farklılıkların kadın sorunlarının çözümü ve kadınlık algısında derin değişimler yaratacağı açıktır.

8) Müslümanlığı kabul eden kültürlerin antropolojik özelliklerinin ataerkil olması ile anaerkil olmasının kadınlık algısı, kadınlara yüklenen özellikler ve kadın sorunları bağlamında farklılıklar yarattığı da söylenmektedir. Meselâ anasoylu bir kültürden gelen Endonezyalıların, Malezyalıların ve Sudanlıların kadınlar konusunda ataerkil olan kültürlerden daha ılımlı oldukları yönünde tespitler yapılmaktadır.

9) Bazı Müslüman ülkelerde İslâm hukukunun recm uygulaması (zina yapan kadının taşlanarak öldürülmesi) gibi, kadın sünneti gibi (ülkemizde böyle bir uygulama yoktur), sadece Müslüman olmayanları değil Türkiye gibi halkı Müslüman olan ülke kadınlarını derinden yaralamakta, Müslümanlığa olan bağlılıklarını zayıflatmakta, bunun bir uzantısı olarak dinî konularda istenmeyen katı tavırlara ve düşüncelere sahip olmaktadır.

Öyleyse ortak bir Müslüman kadın tipi/ tipolojisi olmadığı gibi Müslüman ülkelerde ve Müslüman kadınlar arasında ortak bir kadın sorunundan söz etmek çok da mümkün görünmemektedir. Görünen o ki İslâm dini her bir farklı kültürde, siyasal dokuda, toplumsal yapıda farklı anlaşılmakta ve farklı uygulanmaktadır. Buradan hareketle İslâm dininin evrensel bir din olma iddiası belki de güçlenerek çıkacaktır. İslâm dini her toplumda yaşama imkânı bulacaktır. Burada dikkatten kaçırılmaması gereken nokta ayrılıkların dinin evrensel özüne zarar vermediğidir. Bu konu derinlikli olarak işlenmek zorundadır. Öyleyse bu evrensel öz korunarak, buna Usul-i Din de diyebiliriz, uygulamada, buna dinî hukuk veya şeriat diyebiliriz, kadın aleyhine gelişen hususlarda ictihad kapısını yeniden açarak, açamazsak zorlayarak kadınlar lehine iyileştirmeler yapılmasının yolunu açmak zorundayız. Çünkü bunun yapılması demek “hükmü kıyamete kadar baki olacak” bir dinin inananı olmayı mümkün kılacaktır. Aksi halde kadınlar ya Tanrı’yı zâlim olarak görecektir, ya da kendisine yaşama imkânı sunan başka dinler arayacaktır. Bu ise inancın söylem boyutundan eylem boyutuna istemediğimiz yönde evrilmesi anlamına gelir.

İkincisi: İslâm kültüründe çok sayıda kadın rol modelleri vardır. Kadın kimliğinin yeniden inşasında bunlardan birini seçmeli miyiz?

İslâm kültürü zengin bir kültür olduğundan kadınların da bu kültürün yaratılmasında çok ciddi payları vardır. Bu kadınlar aslında sonraki kuşaklara örnek olmak ve rol model olmak bakımından önemlidir. İslâm kültüründe rol model olarak önce Kur’ân-ı Kerîm’de zikri geçen “iyi kadınlar” gösterilmektedir (Hz. Meryem, Firavun’un karısı Asiye vb). İkinci olarak önemli etkilere sahip Asr-ı Saâdet kadınları gösterilmektedir (Hz. Hatice, Hz. Ayşe, Hz. Fatıma, Hz. Ümmü Seleme gibi). Üçüncü olarak da Asr-ı Saâdet sonrasında yaşayan kadınlar, Hz. Hüseyin’in kardeşi Hz. Zeynep gibi kimi nadir kadınlar. Daha sonraki dönemlerde ise çoğu isimlerini din ilimlerinde

duyurmuş kadınlar vardır. Ne ilginçtir ki bu kadınların bir kısmı da İslâm'ın Altın Çağı denen dönemin kadınlarıdır (750-1258 arası dönem). Her hangi bir özelliği ile öne geçmiş Müslüman kadınların birer rol model olarak gelecek kuşaklara aktarılması iyi bilinen bir uygulamadır. Bu konuda Cumhuriyet döneminde yazılan küçük çaplı çalışmaları saymazsak Osmanlı'nın son döneminde Mehmed Zihni Efendi'nin Kız Öğretmen Okulları (Darülmuallimat) öğrencilerine kadın rol modelleri göstermek üzere kaleme aldığı iki cildlik Meşahirü'n-n-Nisâ (Meşhur Kadınlar) adlı eserini örnek olarak sayabiliriz.

Bizim burada Kız Öğretmen Okulları için ders kitabı olarak yazılan ve okutulan kitaptan bahsetmemizin nedeni şudur: O dönemde belli ki modernleşme ile beraber ortaya çıkan kadın sorunlarına bir nebze olsun çözüm sunmak maksadıyla bu kitap yazılmıştır. Anlaşılan bizden önceki nesiller de rol model kavramına önem veriyorlardı. Ama bu aynı zamanda o gün yaşayan kadınların rol model olmaya uygun görülmediği anlamına da gelir. Aynı şey günümüz için de geçerlidir. Ancak araştırılması gereken nokta bu çabaların ne denli başarılı olup olmadığıdır. Çünkü buradan çıkacak eğitimsel sonuçlar Din Eğitimi alanında yapabileceklerimizin neler olduğunu da belirleyecektir.

Bu tür çabaların ne kadar başarıya ulaştığını bilimsel yöntemlerle tespit etmek imkânımız yoksa da yakın tarihlerde bu anlamda ülkemizde olup bitenlere bakabiliriz. Hiç kuşkusuz bizim için ilginç olan nokta bu kadın rol modellerinin kültür içinde nasıl anlam kazandığıdır. Bizim ülkemizde olduğu gibi diğer Müslüman ülkelerde de özellikle kadın rol modelleri olarak Asr-ı Saâdet kadınları kabul edilmektedir. Bu kadınlar da Sünni Müslüman ülkelerle, Şii Müslüman olan ülkelerde farklılıklar göstermektedir. Meselâ Şii ülkelerde Hz. Âişe'nin rol model olarak gösterilmesi gibi bir durumla karşılaşmakla birlikte, Sünni ülkelerde bu kadınların tamamı örnek gösterilmektedir. Şii ülkelerde Hz. Fatıma ve Hz. Zeynep kadınlar için rol model olarak gösterilmektedir. Sünni Müslüman kadınlar içinde bir kısmı "inançsız sisteme karşı çıkan ve bu uğurda ölen kadınlar" (Ammar bin Yasir'in annesi Sümeyye gibi) bir anlamda "devrimci" kadın örneği içinde anlatılmaktadır. Ancak kanaatimizce devrim sayılabilecek kadın lehine bir gelişme henüz ne toplumumuzda, ne başka Müslüman ülkelerde yaşanmıştır. Bu bağlamda kadın hakları savunucusu olarak Ümmü Seleme adı önemli rol modeller olan kadın isimleri içinde zikredilmektedir. Ümmü Seleme'nin bir özelliği Hz. Peygam-

ber karşısında kadın haklarını savunmak ise ikinci özelliği de hilafet meselesinde Hz. Ali'nin yanında yer almasıdır. Bu yüzden Şiiiler için Sünnilerden daha önemli bir kadın rol modelidir.

Ülkemizde kız çocuklarına konulan isimlerin yıllara göre yapılacak bir sınıflaması toplumsal ve siyasal değişimi takip edebileceğimiz somut veriler sunması bakımından önemli bir kaynaktır. Halen Fatma, Ayşe, Emine, Hatice, Zeynep gibi isimler kız çocuklarına en çok konulan isimler olmasına karşın kanaatimizce onların rol model olma işlevleri zayıflamıştır. Onlar sadece geleneği silik bir biçimde günümüze taşımaktadırlar. 1970'lerde Huzur Sokağı romanının kadın yazarı Şule Yüksel Şenler'e özenerek kız çocuklarının adını Şule koyanlar azalmıştır. Onların yerini son 20 yılda Sümeyye'ler almaya başlamıştır. Bu kadınlar acaba İslâmî bir kadın kimliğinin oluşumunda yakılan ateşi (şule) devrime çevirebilecekler midir? Bu bahiste ülkemizde isim koyma geleneğinin farklı yönleri ise konumuz dışındadır.

Bu isimler üzerinde durmamızın nedeni İslâm kültür ve coğrafyasında kadın rol modellerin çokluğuna rağmen çeşitli faktörlerin etkisiyle bu rol modellerin çok "değişken" olduğudur. Anlaşılan değişkenlik toplumsal ve siyasal değişikliklerle at başı gitmektedir. Herkes kendi anlayışı ve meşrebince kadın rol modellerinden birini benimsemektedir. Öyleyse biz kadınların eğer istiyorsak İslâmî bir kimlik oluşumu sürecinde onlara sadece zengin kültürel mirasımız içinden seçim yapmalarına imkân veren örnekler sunabiliriz. Ancak genç kızların ve kadınların kendilerine nasıl bir İslâmî kimlik inşa edeceklerini garantileyemeyiz. Çünkü bunu tarih ve toplum şartları belirleyecektir. Diğer taraftan tüm bu örneklerle rağmen İslâmî bir kimlik değil, farklı bir kimlik edinmek isteyen kadın ve kızlara nasıl davranacağımızı da belirlemeliyiz. Onları ötekileştirecek, dinden ve gelecekte sapmış sayacak mıyız, yoksa kişisel tercihlerine saygı duyacak, bunu modern hayatın doğal gereği ve çoğulculuğun bir sonucu olarak görececek miyiz?

Ancak burada bir noktayı gözden kaçırmamak zorundayız. Biz Müslümanlar Asr-ı Saâdet kavramını son derece muğlâk bir biçimde kullanmaktayız. Asr-ı Saâdet bir yandan geçmiş bir zaman dilimini işaret ederken öte yandan gelecekteki muhayyel bir saâdet zamanını da işaret etmektedir. Bu durumda biz genç kızlara ve kadınlara kaynağı Asr-ı Saâdet olan kadın rol modelleri sunarken ya tarihe mal olmuş, ya henüz yaratılmamış bir zaman dilimini hedef olarak gösteriyor olabiliriz. O zaman Asr-ı Saâdet kadınlarının dünde kalan ve tarih

olan kadınlık durumlarını değil, henüz var olmayan bir kadınlık durumlarını değil, aksine bugüne aktarabileceğimiz soyutlamaları kas-tettiğimizi açıklıkla ifade etmeliyiz ki, hastalıklı bir Müslüman kadın kimliği inşa etmeyelim.

Öyleyse toplumsal cinsiyet bağlamında dine uygun, geleneğin kısıkacından kurtulmuş, iki ayağı üzerinde sağlam basan Müslüman bir kadın kimliğinin inşası hiç de kolay değildir. 1400 yıllık bir geçmişi olan İslâm dininin kadın rol modelleri aradan geçen asırların ağırlığı altında ezilmeden ve moderniteye de yenilmeden büyük bir özenle yapılmaya çalışılmalıdır. Ama bu eğitimsel çaba asla bir “toplum mühendisliği”ne dönüşmemelidir. Hele hele devlet eliyle hiç yapılmamalıdır.

Üçüncüsü: Kadın ilmi-halleri kadın sorunlarını çözüyor mu, yoksa daha da karmaşık hale getirip içinden çıkılmaz hale mi getiriyor?

Kadın sorunları ile ilgilenen herkes son 30 yılda ülkemizde kadınlara yönelik çok sayıda Kadın İlmihali yayımlandığını ve bunların defalarca basıldığını tespit edebilir. Belli ki bu bir toplumsal ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Bu ilmi-hallere bakıldığı zaman bunların İslâm aile hukukunun, günümüzde geçerli olsun veya olmasın, ilkelerini, yasaklarını, cevazlarını, yorumlarını içine âdetâ hiçbir yeni yorumlama katmadan okuyucularına sunduğu görünmektedir. Bu ilmi-hallerin satış rakamları bir ihtiyaca cevap verdiklerini gösterse bile kanaatimizce günümüz kadın sorunlarını çözmekten çok uzaktırlar, çünkü onlar okuyucularına tarihin içinde kalmış farklı bir zaman diliminde yaşamış izlemine vermektedirler. Üstelik bu kitapları yazarların çoğu erkektir. Biz burada cevap hakkı doğmasın diye bu kitaplarda karşı-laştığımız ve toplumumuza çok güzel örneklermiş gibi sunulan son derece olumsuz kadın tanımı ve algısından söz etmeyi de istemiyoruz. Ancak belirtelim ki, bu kitaplar üzerine yapılacak akademik çalışmalar çok ilginç sonuçlar ortaya koyabilir.

Dördüncüsü: İslâmî ilimlerin farklı disiplinlerinin kadına bakış açısı kadın sorunlarını çözüm için bir kapı aralayabilir mi?

İslâmî ilimler içinde İslâm hukuku kendisi eski ve artık yürürlükten kalkmış bir hukuk olarak çözüm sunamaz. O sadece akademik bir disiplin olarak varlığını sürdürebilir. İslâmî ilimler içinde kadın konusunda en kullanışlı çözümü, ihtiyat payı da bırakarak söyleyelim, kanaatimizce tasavvuf disiplini sağlayabilir. Her ne kadar tasav-

vufçular daha çok nefis, heva, heves ile özdeşleştirerek kadını “dünya süsü” olarak görmüşlerse de yine de son tahlilde tasavvufun tevhid ilkesi gereğince kadınla erkek arasında bir ayrım gözetmemişlerdir. Tasavvuf kaynaklarında kadın sufiler sayıca az zikredilmekte ise de, bu belki de kötü niyetten çok toplumsal kültürden kaynaklanmıştır.

Yeni Müslüman olanlar da dine kılı kırk yaran fıkıh kurallarını okuyarak değil, tasavvuf kitaplarını okuyarak girmektedirler. Yine de tasavvuf ve kadın konusuna çok dikkatli yaklaşılması gerekir. Çünkü tasavvuf bir kâl ilmi değil bir hâl ilmi olarak çok kolay Ehl-i Sünnet sınırları içinden çıkıp batınî bir karaktere bürünebilir. Ehl-i Sünnet ile bâtinî akımların (örneğin Karmatilik, Babekilik gibi) tarih içindeki 150 yıllık mücadelesini bilenler bu yakınlaşmaya çok sıcak bakmayacaklardır ki, bizim de endişemiz budur. Yine de şimdilik tasavvuf dışında diğer İslâmî bilimler kadın algısı, kadın sorunlarının çözümü konusunda yapısal değişiklikler yapmaya imkân verecek gibi gözükmemektedir.

Beşincisi: Din Eğitimi’nin kadın sorunlarının çözümünde nasıl bir rolü olabilir?

Bir bilim dalı olarak Din Eğitimi alanı ülkemizde belki de diğer İslâmî ilimlerden farklı olarak siyasetin daha çok etkisindedir. Bu etki Din Eğitimi dalını kendi doğal akışı içinde sorunlara çözüm aramaktan uzak tutmakta, hatta kendisi bile siyasetin etkisiyle sağa sola savrulmaktadır. Türkçe bir deyimle “kendisi himmete muhtaçtır.” Bu nedenle şimdilik Din Eğitimi kadın sorunlarını çözebilecek, onun için çözümler üretebilmek gücünden kanaatimce yoksundur. Çünkü Din Eğitimi neticede verili bir ilim dalıdır. O kendisine diğer din bilimlerinin sunduğu verileri işleyerek din adına bir şeyler söylemektedir. Bu yüzden de bu alanda çalışanlar durumun başka türlü olmasını isteseler de bir yerde elleri kolları bağlanmaktadır. Bu durumu bir kolaycılık değil, bir durum tespiti olarak belirttiğimizi dikkatlere sunmak isteriz.

Sonuçlar

Kadın sorunları veya kadınların yaşadıkları sorunlar konusunda Din Eğitimi biricik çıkar yol olarak görmek bir bilim dalına taşıyamayacağı bir yük yüklemek anlamına gelir. Bu nedenle tüm İslâmî bilimler bir araya gelerek sorunun çözümü için çaba harcayabilirler. Ancak bu çözüm önerileri tarihe mal olmuş yorumların, arkaik tar-

tışmaların günümüze taşınması biçiminde olursa hiçbir çözüme ulaşamayız. Ülkemizde son 30-40 senedir İslâm'ı yeni öğreniyormuşuz gibi bir algı oluşmaya başlamıştır. Oysaki biz 1.000 yıldır Müslüman olmuş bir milletiz. Tarihi tecrübemiz ve kadın konusundaki algımız, Tanzimat'tan beri sürüp gelen kadın lehine kazanımlarımız ve modernleşme yolundaki deneyimlerimiz yeni çözümler arama adına değersizleştirilmemelidir.

Hiç kuşkusuz İslâm dininin evrensel ve kültürel boyutuna daha çok vurgu yapılmalı ve İslâm kültüründeki çok sayıda olan kadın rol modelleri kadın kimliğinin yeniden inşasında kullanılmalıdır. Bunlar tektipleştirme yerine çoğulculuğa imkân verecek biçimde sunularak bireylerin seçim haklarına saygı duyulmalıdır. Bir ya da birkaç modeli seçme veya seçtirme konusunda zorlayıcı olunmamalıdır.

Diğer yandan piyasada çok sayıda bulunan kadın ilmi-hallerinin kadın sorunlarını çözmek yerine daha da karmaşıktırıp işin içinden çıkılmaz hale getirmesini engelleyecek bir yol bulunmalıdır. Bu ilmi-hallerden bir kısmının basına da "skandal" olarak yansıyan biçimde âdeta çağ dışı bir hayatı öneriyor ve tüm topluma da aynı şeyleri yaygınlaştırmaya çalışıyormuş görüntüsü vermesinden ve onların da bu yola sapmasından özenle kaçınılmalıdır.

İslâmî ilimlerin farklı disiplinlerinin geleneksel anlamda kadına bakış açısı kadın sorunlarını çözüm için şimdilik bir kapı aralayabilecek gibi görünmemektedir. Ancak kadınla erkek arasında özde bir fark gözetmeyen tasavvuf bu konuda önemlidir.⁶ Buna karşın tasavvuf literatürü bile tıpkı fıkıh literatürü gibi kadını değersiz bir varlık olarak gören malzemelerle doludur ve bu durum kadın sorunlarının çözümü için ciddi bir tehlike yaratmaktadır. Bütün bu kusurlarına rağmen Türklerin İslâm dinini daha çok tasavvuf yoluyla benimsediği bilindiğine göre bu yol günümüzde de özü korunmak şartıyla bir eğitim-öğretim yolu olarak denenebilir. Ancak bunu yaparken hem geleneksel kitaplarımızda hem de toplumsal bilinçaltımızda var olan kadına dair olumsuz algılamaların yeniden dirilmesini de izin verilmemelidir.

Son olarak Din Eğitimi kadın sorunlarının çözümünde illa bir rol üstlenecekse ilahiyat fakültelerindeki kadın öğretim üyesi sayısı sembolik ve görsel bir sayıdan çıkarılarak akademisyenlerin neredey-

⁶ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, Giriş Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul 2011. s. 36.

se yarıya yakınının kadınlardan oluşmasına izin verilmelidir. Aksi halde İslâm dini erkek egemen din görüntüsünden ve erkeklerin dini kendilerine göre yorumlamalarından kurtulamayacaktır. Bu da kadın sorunlarının ilahiyat disiplinleri içinde çözülememesi anlamına gelecektir.

KAYNAKLAR

Aktaş, Cihan, Bacı'dan Bayan'a İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi, 3. Basım, Kapı Yayınları, İstanbul 2005.

Bayraklı, Bayraktar, Kadın, Sevgi ve Temel Haklar, 4. Baskı, İstanbul, 2007.

Böhürler, Ayşe,- Eker, Aslıhan, Duvarların Arkasında Müslüman Ülkelerde Kadın, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.

Durmuş, Ayten, Geleneksel ve Modern Hurafeler Kısacasında Kadın, 1. Baskı, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.

Kurnaz, Şefika, Yenileşme Sürecinde Türk Kadını (1839-1923), Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.

Küçük Hülya, Tasavvufa Giriş, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, Giriş Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul 2011.